

## Evliya Çelebi [1611-1685?]

Türk ve dünya tarihinin en büyük gezgini ve en büyük seyahat kitabının yazarı olan Evliya Çelebi 25 Mart 1611 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Ataları Kütahyalı olan yazarın babası Saray-ı Âmire'nin kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zıllî Efendi'dir. Annesi Abaza'dır ve yakın dostluğunu kazanacağı Sadrazam Melek Ahmed Paşa'nın akrabasıdır. Dedelerinin, Türklerin büyük velisi Hoca Ahmed Yesevi'ye ulaştığı eserinde yazar.

Evliya Çelebi, babasının Sarayda nüfuzlu kişilerden ve zamanın tanınmış şahsiyetlerinden olması dolayısıyla önemli hocalarından eğitim almıştır. Şeyhülislam Hamid Efendi Medresesi'nde 7 yıl okumuş, Müderris Ahfeş Efendi'den ders almış, musıkî eğitimini Derviş Ömer Efendi'den alarak iyi bir musiki bilgisine sahip olmuştur. Sa'dîzade Dârülkurrası'nda okuyarak hafız olmuştur. Sultan IV. Murad'ın emriyle alındığı Saray'da 2 yıl kalmış ve burada da eğitimine devam ederek hat ve musiki dersleri almıştır.

Evliya Çelebi, iyi bin eğitim almanın yanı sıra zamanının geçerli yabancı dilleri olan Arapça ve Farsçayı öğrendikten sonra babasının komşusu kuyumcu Simyon'dan Rumca öğrenmiş, bir miktar da Latince dersi görmüştür.

Yazarımız hiç evlenmemiştir. Ömrünü bekâr olarak geçirmiştir. Kendi ifadesiyle sakalı ve bıyığı olmayan, devamlı tıraş olan bir çelebidir.

Gezmeye düşkünlüğü dolayısıyla, gezmek için her sebepten yararlanmış ve bütün ömrü boyunca gezmiştir. Seyahatname boyunca defalarca ifade ettiği üzere, Rum, Arap ve Acem'de, İsveç, Leh ve Çek'te, 7 iklim ve 18 padişahlık yeri 51 yıl boyunca gezip dolaşmıştır. Bütün bu gezdiği coğrafyada 147 dilden kelimeler toplamıştır.

Evliya Çelebi'nin bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan ve özgün metni 4.000 sayfa tutan 10 ciltlik seyahatnamesinden başka Şakaname diye bir eserinin olduğunu da bize haber vermektedir. Ancak bugüne kadar izine rastlanmamıştır. Evliya Çelebi'nin hayatına dair bildiklerimizin tamamı kendi anlattıklarıdır. 51 yıllık gezi hayatı boyunca devamlı not tutmuş, nerelere gittiğini, ne yaptığını, kimlerle görüşüğünü uzun uzun yazmıştır. Hangi tarihte ve nerede öldüğü kesin olarak tespit edilememiştir. Ancak, yalnızlık köşesine çekildiği Mısır'da 1685 tarihinden sonra öldüğü tahmin edilmektedir.

### Evliya

### Çelebi

### Seyahatnamesi

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan 1-8. ciltleri yazarın el yazısı olduğu kabul edilmektedir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdad Köşkü Bölümü 304 numarada bulunan 1 ve 2. ciltler 374 yaprak, 305 numarada bulunan 3 ve 4. ciltler 408 yaprak, 307 numarada bulunan 5. cilt 187 yaprak, 308 numarada bulunan 7 ve 8. ciltler 383 yaprak ve Revan Köşkü 1457 numarada bulunan 6. cilt 188 yapraktır. Bu serinin ne yazık ki 9 ve 10. ciltleri elimizde yoktur. Evliya Çelebi'nin ölümünden sonra Mısır'dan İstanbul'a intikal eden bu değerli eserin 9 ve 10. ciltlerinin çok yıpranmış olduğu bilinmektedir. Zamanın hattatları tarafından 3 nüsha çoğaltılmıştır. Bu çoğaltma nüshalarından biri tam metin olarak Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Bölümü'nde, diğeri Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa Bölümü'nde, bir diğeri ise yine Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdad ve Revan Köşkü bölümlerinde bulunmaktadır. Bir cilt de İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde vardır.

Seyahatname'nin özgün nüshası rik'a hatla aharlı kağıda yazılmıştır. Her cildin sayfaları çok ölçülü ve düzgündür. Sayfalar genelde 36 satır olarak düzenlenmiştir. Bazı ciltlerde satır sayısı 40'a kadar çıkmaktadır. Seyahatname 5. cilde kadar çok dikkatle yazılmış, noktalar konulmuş ve keşideler düzgün olarak çekilmiştir. Evliya Çelebi, hassas olduğu veya doğru okunmasını istediği kelimelerde hareke koymuştur. Bölge ağzını ve söylenişini belirtmek için nokta ve hareketlere dikkat etmiştir. Ancak 5. ciltten itibaren harflerin keşideleri ve kulakları çoğu zaman eksiktir. Hele bazı keşide ve noktadan eser yoktur. Bu durum, yazarımızın yaşlılık dönemine rast geldiğinden fırsat bulamadığını düşündürmektedir. 9 ve 10. ciltlerin, Evliya'nın el yazısı nüshası olmadığından yıpranmış olan nüshadan çoğaltılmıştır. Hattatlar, eksik ve

yıpranmış olan yerdeki bazı kelimeleri kendilerine göre yorumlamışlar, bazen de cümlenin gelişine göre kendiliklerinden eklemeler yapmışlardır.

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa Bölümü'nde 449 ve 450 numarada kayıtlı ciltlerin başında Hacı Beşir Ağa'nın mührü üstünde 1158 (1745) tarihi yazılıdır. Bu çoğaltılan nüshalardan biri Evliya Çelebi'nin vefatından yaklaşık 60 yıl sonra Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi'ne intikal etmiştir. Pertev Paşa ve diğer nüshaların da aynı zamanda çoğaltıldığı tahmin edilmektedir.

Seyahatname, ünlü tarihçi Joseph v. Hammer tarafından ilim dünyasına tanıtılincaya kadar kütüphanelerde saklı kalmıştır. 1843 yılında Muntehabat-ı Evliya Çelebi adıyla ilk seçme yayınlanmıştır. Tam metin olarak 1896 yılında tarihçi ve İkdam Gazetesi sahibi Ahmed Cevdet tarafından yayınına başlanmış ve 1900 yılına kadar ilk 6 cildi yayınlanmıştır. Kilisli Rifat [Kardam] tarafından hazırlanan 7 ve 8. ciltleri 1928 yılında Türk Tarih Encümeni tarafından, 9 ve 10. ciltleri ise 1935 ve 1938 yıllarında Maarif Vekâleti tarafından yayınlanmıştır. Bu seride yayınlanan ciltlere Pertev Paşa Bölümü'ndeki nüsha esas alınmıştır. Bu tam metin olarak ilk yayını ne yazık ki sansüre uğramış, olur olmaz kısımlar çıkarılmış, atlanmış, kelimeler değiştirilmiş ve bazı kelimeler de yanlış okunmuştur. Hem ülkemizde, hem de yabancı ülkelerde yapılan yayınlar bu sansürlü ve eksik yayının esas alınarak yapıldığından pek çok yeni yanlış da beraberinde getirmiştir.

Seyahatname ilk baskısına başladığı 1896 yılından tam 100 yıl sonra ilk ciddi yayınına kavuşmuştur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdad Köşkü Bölümü'nde bulunan ve Evliya Çelebi'nin kendi el yazısı olduğu kabul edilen esas nüsha esas alınarak 1. cilt Orhan Şaik Gökyay tarafından hazırlanmış ve Yapı Kredi Yayınları tarafından yayınlanmıştır. İlk yayını üzerinden tam 100 yıl geçtikten sonra, 1996 yılında çıkan bu ilk ciltten sonra Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, diğer ciltleri yayınlamaya başlamışlardır. 2. ciltte Zekeriya Kurşun, 5. ciltte İbrahim Sezgin, 7, 8, 9 ve 10. ciltte ve daha sonra yeniden yayınlanan 1. ciltte Robert Dankoff ekibe katılmıştır. 1996 yılında yayınlanan ilk ciltten 11 yıl sonra, yani 2007 yılında bu dünya çapındaki eserin yayını tamamlanmıştır.

Günümüz okuyucusunun da yararlanması düşüncesiyle Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi adıyla 2003 yılında 1. cildini, 2005 yılında 2. cildini, 2006 yılında 3. cildini ve 2010 yılında 4. Cildini yayınlamıştır. Bundan sonra Seyit Ali Kahraman tarafından devam ettirilen serinin 5. ve 6. cildi 2010, 7, 8, 9 ve 10 ciltleri de 2011 yılında yayınlanarak seri tamamlanmıştır. Ayrıca 2010 yılında eserin tamamına örnek teşkil etmesi açısından Seyit Ali Kahraman tarafından Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler adıyla bir seçme kitap yayınlanmıştır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin gerek ülkemizde ve gerekse yurt dışında İngilizce, Sırpça, Macarca, Yunanca, Romence, Ermenice ve pek çok dile çeviriler yapılmış ve yayınlanmıştır. Bu yayınlar ilk baskı esas alınarak yapıldığından ne yazık ki pek çok eksikler içermektedir.

### **Seyahatname'nin**

### **Yazılışı**

Türk tarihinin ve dünyanın en önemli ve en büyük seyahat kitabı olan Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin yazılış şekli hakkında bugüne kadar birtakım görüşler ileri sürülmüştü. Biz burada yine kendi eserinden yola çıkarak 10 cilt boyunca tespit edebildiğimiz bilgiler ışığında eserinin yazılışı hakkında tespitlerde bulunmaya çalışacağız.

Evliya Çelebi, bilindiği gibi gördüğü bir rüya üzerine gezmeye başlamış ve 51 yıl süren seyahati sonunda eserini yazmıştır. Rüya meydana gelen bir dil sürçmesi sonucunda "Şefaata ya Resulallah diyecek yerde seyahat demişiz"le başlayan bir maceranın sonunda böylesine büyük bir eser meydana gelmiştir.

Rüyasında kendisine rehberlik eden sahabeden Sa'd bin Ebî Vakkas'ın rüyada anlattıkları ve habersiz çıktığı Bursa seyahatinden dönüşünde babasının öğütleri yazarımızın eserinin formatını oluşturmuştur. Rüya hakkında her ne kadar yorumlar yapılsa da biz gerçek olduğuna inanmak istiyoruz. Her ne olursa olsun dünya kültür hayatına böyle büyük bir eser kazandırmıştır.

Evliya Çelebi, gezip dolaştığı yerlerde öncelikle o yerin yöneticilerinden bilgiler almış, bölgenin kayıtlarını ve sicillerini incelemiş, subaşı ve diğer ileri gelenlerden istifade etmiş, halkla görüşmüş, bütün bunlara ilave olarak da kendisi bizzat gezip görerek, ölçüp biçerek edindiği bilgileri tek tek yazmıştır. Edindiği bu bilgileri yanında saklamış ve son durağı olan Mısır'da bir araya getirip sistemli bir şekilde ve gezi sırasına göre yazmıştır. Seyahate başladığından yaklaşık 10 yıl sonra gittiği yerde de 51 yıl ifadesini kullanmakta idi. Gezip dolaşması bitmiş, yaşı ilerlediğinden gezmeye gücü dermanı kalmamış, garip, kimsesiz kalıp künc-i vahdete (yalnızlık köşesine) çekildiği Mısır'da eserini yazarken yine bu 51 yıl ifadesini kullanmıştır.

Evliya Çelebi, gezisi sırasında daha sonra gittiği yerlere atıflarda bulunmuştur. 1649 tarihlerinde gitmiş olduğu 3. ciltte hem Mısır'a gittiğini hem de Heyhat Sahrasına gittiğini ve orada gördüklerini yazmıştır. Mısır'a 1672'de, Heyhat Sahrasına 1665 yılında gitmiştir.

Yine 1649 yılı gezisini yazdığı 3. ciltte hacca gittiği sene [1671] gördüğü Kasımiye Kalesi'nden bahseder.

4. ciltte Irak ve Doğu Anadolu seyahatini yaparken yine 10. ciltte anlattığı Mısır'a [1672] atıf vardır. Irak seyahatini 1656 yıllarında yapmıştır.

Bu birkaç örnek de gösteriyor ki gezip dolaştığı yerde not tutup daha sonra Mısır'da bir araya getirmiştir. Yukarıda örneği verildiği gibi bazen müsveddelerini de kaybettiği olmuştur.

Seyahatname'nin 4. cildinde 1656 yılında Şat bölgesine yaptığı seyahate ait kısımda 51 yıl seyahat ettiğini, Seyahatname'nin 7. cildinde 1666 Mayıs'ında Kalmuk ülkesine yaptığı seyahate ait kısımda da yine 51 yıl seyahat ettiğini yazmaktadır. Bu iki ifadeden de anlaşılacağı gibi bütün gezileri bitirdikten sonra Mısır'da otururken Seyahatname'sini yazmıştır.

Seyyahımız bazı yerlere birkaç defa gitmiştir. 1652'de gittiği İhtiman'a ait bilgiler arasında 1661 tarihinde yapılmış bir çeşmenin kitabesi de yazılıdır. Gezinin anlatıldığı tarih ile çeşmenin tarihinin arasında 9 yıllık bir fark vardır, yani buraya yaptığı seyahatten 9 yıl sonra yapılan çeşmenin tarihini vermektedir. Buradan çıkardığımız sonuç ise, buraya iki defa uğradığı ve iki seyahat sırasında aldığı notları yazarken bu iki seyahatin bilgilerini birleştirdiği fakat bu bilgileri önceki seyahatin yazıldığı cilde kaydettiğidir. Bu da kitabın en son yazıldığına başka bir delildir.

Bu seyahat notlarını bazen birleştirmiş, bazen de bir diğerine gönderme yapmıştır. Mesela 1649 tarihinde Orta Doğu'da bazı yerlere vergi tahsil etmek için gitmişti. Burada uğradığı yerlere ait ya bilgi vermemiş veya kısa bilgilerle geçiştirmiştir. Bu yerlere ait bilgileri, hacca gittiği yıla ait olan seyahat bilgilerini yazdığı 9. ciltte genişçe vermiştir ki bu cildin ve haccın tarihi 1671'dir. Yani 3. cildin seyahatinin kapsadığı yıl olan 1649 yılından 22 sene sonra yapacağı seyahatin ve yazacağı yazının haberini vermektedir. Bu imkânsız olduğuna göre notlarını toplayıp hepsini bir arada yazmıştır. Yukarıdaki tarihte yaptığı ve Seyahatname'nin 3. cildinde geçen bazı yerlere ait bilgiler şöyledir.

#### **Seyahatname'nin Birinci**

#### **Ciltlere**

#### **Göre**

#### **İçeriği Cilt**

Evliya Çelebi, rüya sonrası kendisine tembih edildiği gibi İstanbul'u gezip dolaşır, İmparatorluğun bu büyük başkenti İstanbul ile ilgili kitapları okuyup özetler çıkarır ve bugün pek çoğu kaybolmuş bilgileri bize intikal ettirir. "Şu İstanbulcağızı. ..." diye başlayan cümle ile bize çok değerli bilgiler bırakır.

İlk rüyayı gördüğü zaman 19 yaşını biraz geçmiştir, 1040 Muharremi [19 Ağustos 1630]. Bu rüyada aldığı talimatla İstanbul'u gezip dolaşmaya, tanımaya ve yazmaya başlamıştır. Rüyadan 10 yıl sonra çıktığı ilk seyahati olan Bursa gezisine kadar geçen zaman içinde hem İstanbul'u dolaşmış, hem öğrenimine devam etmiş, hem de 1636-1638 yılları arasında Saray'a intisap ederek 2 sene boyunca padişah Sultan IV. Murad'a musahiblik yapmıştır.

İstanbul'un isminin nereden geldiği, tarihi yapılan, surları, semtleri, kapıları, dikili taşları, karada ve denizde bulunan bütün tılsımları, mesire yerleri, bağları, bahçeleri, işlikleri, madenleri, suları, hamamları, yiyecek ve içecekleriyle bir döküm verir.

İstanbul'un ve fetihten sonra Osmanlı Devleti'nin tarihini yazar. Devletin o günkü eyalet sistemiyle yapısını, sancaklarını, gelirlerini, bütün padişahların saltanat yılları, vezirler, âlimler, şairler, ermiş kişiler, cami, medrese, çeşme ve diğer bıraktıkları eserlerini anlatır.

1635 yılında Sultan IV. Murad'ın huzurunda yapılan esnaf geçidini anlatır ki bu da başlı başına bir şaheserdir. Gerçi birtakım kaynaklardan yararlanmıştır ama bu konuda Evliya Çelebi Seyahatname'si başlı başına bir kaynak niteliğini kazanmıştır.

İstanbul'un 4 mevleviyet yerinde 54 bölümde 1. 100 adet esnaf sayar. Bunları mensup olduğu loncaları, yaptığı işleri ve birbirleriyle bağlantıları açısından sınıflara ayırır. Bütün esnaf kuruluşlarını, pirlarını, hangisinin diğerine tabi olduğunu, aralarında ne gibi bağlantı bulunduğunu tek tek yazar. Başka bir kaynak bulunmasa bile 1. ciltte geçen esnaf bölümleri XVII. yüzyıl Osmanlı sosyal ve iktisadi hayatını anlatmaya yetecek kadar bilgiler doludur.

Evliya Çelebi'nin bu büyük eserinde sık sık rastladığımız meczup ve hâl sahibi kişiler vardır. Bu kişilere ait bilgilerin çoğunluğu bu 1. ciltte verilmiştir. Hâlen günümüzde bilinen ve anlatılan İstanbul'un eski meczup hikayelerinin kaynağı Evliya Çelebi Seyahatnamesi'dir. İstanbul'un fethini geciktirdiği anlatılan Yâvedûd Sultan, hikayeleri bol bol anlatılan Kapanî Mehmed Efendi, Yetmiş Gurus Dede ile ilk uçan Türk Hezârfen Ahmed Çelebi ve ilk Türk füzesi Lâgarî Çelebi de yine Seyahatname'de geçmektedir. Kendi ifadesiyle bunun gibi nice yüz hikâyeler vardır.

### **İkinci**

### **Cilt**

İstanbul'un etraflıca anlatıldığı 1. cilt aslında seyahat notları olmayıp bir nevi İstanbul tarihi ve İstanbul güzellemesidir. Evliya Çelebi, gerçek seyahate 2. Ciltte başlar. İlk seyahati, yine bir Osmanlı başkenti olan Bursa'yadır, oraya gider, gezip dolaşır ve topladığı bilgileri yazar. Babasından habersiz, adeta kaçak olarak çıktığı bu seyahat sonunda babasından azar işitir. Ancak gezmeye hevesli bu genci sevdasından vaz geçirmenin mümkün olmadığını gören babası, bari seyahatleri baba rızasıyla olsun diye izin verir. Gezinimize hayat düsturu olacak bir öğüt verir, verdiği bu öğüt insani ve ahlaki bir vasiyettir. Bütün dünyayı gezip dolaşmasını ve görüp öğrendiklerini yazıp bir Seyahatname meydana getirmesini vasiyet eder.

Evliya Çelebi bundan sonra Trabzon'a tayin edilen baba dostu Ketenci Ömer Paşa ile Trabzon'a gider, oradan Anapa'ya geçer. Kırım'da Serdar Hüseyin Paşa ordusuyla Azak Kalesi savaşına katılır. Kalenin fethi mümkün olmayınca Bahadır Giray Han'ın yanına gider. Bir süre orada kaldıktan sonra deniz yoluyla İstanbul'a dönerken Karadeniz' de şiddetli bir fırtınaya yakalanır. Gemisi batar ve bir ağaç parçasına tutunarak bugün Romanya topraklarında bulunan Keliğra kıyılarına çıkar. Oradan İstanbul'a gelir. Bu tehlikeli yolculuktan sonra 4 yıl İstanbul'da kalır.

1645 yılında Deli Hüseyin Paşa ile Girit'e gidip Hanya fethine katılır.

Ertesi yıl Defterdarzade Mehmed Paşa'nın Erzurum beylerbeyliğine tayin edilmesi üzerine onun musahibi ve müezzini olarak Erzurum'a gider. Oradan Azak Kalesi'nin fethine katılır. Azerbaycan'ı ve Doğu Anadolu'yu dolaşır. Tebriz'e gider, orada Tebriz Hanıyla görüşüp sohbet eder. Tekrar İstanbul'a döner.

### **Üçüncü**

### **Cilt**

1648 yılında Şam'a gitmek üzere İstanbul'dan yola çıkmasıyla başlar. Çini kenti İznik üzerinden Eskişehir, Seyyid Battal Gazi hikayesi, Akşehir'de Nasreddin Hoca ziyareti, ardından Konya gezisi gerçekleşir. Selçukluların büyük başkenti Konya bu ciltte anlatılmaktadır. Ardından Murtaza Paşa ile Şam'a gider. Bugünkü Suriye topraklarının çoğunu, Beyrut ve Filistin'de bazı yerleri dolaşır. Sayda ve Beyrut köylerinde kalan vergileri toplamaya gider, böylece vergi tahsildarlığı yapmış olur. Orta Doğu'nun karışık millet haritasını çok güzel şekilde kitabına aktarır, onların dillerini, inançlarını ve yaşayış biçimlerini bize anlatır.

Murtaza Paşa'nın Sivas'a atanmasıyla Sivas'a geçer. Bu arada Orta Anadolu'yu Kayseri, Niğde ve Aksaray'ı gezer. Melek Ahmed Paşa'nın Sofya valiliğine atanmasıyla Balkanlara geçer. Sofya ve Edirne'yi gezer. Osmanlı Avrupasına ilk seyahat de böylece başlamıştır.

### **Dördüncü**

### **Cilt**

Malatya seyahatiyle başladı. Oradan Diyarbakır, Melek Ahmed Paşa'nın yanında Bitlis

Hanı'nın tenkili olayına katıldı, Van'a gitti, Van Derneği'nde bulundu. Van'dan İran'a geçti, Urumiye, Nihavend, Hoy, Merend, Hemedan, Kazvin, Dümbüli, Dümdümi üzerinden Bağdad'a gitti. Bağdad hakkında ve özellikle Bağdad, Hile ve Kerbela'da yatan İslam büyüklerine dair çok güzel ve geniş bilgiler vermektedir. Tarihin en acı ve en utanç verici olaylarından olan Deşt-i Kerbela Olayı'nı sanki acısını duyarak anlatır. Basra'yı ve Körfez bölgesini gezer. Bağdad dönüşü Erbil, Süleymaniye, İmadiye, Musul, Nusaybin, Cizye, Mardin üzerinden Siirt'e gelir. Yol üzerindeki ecnas-ı mahlûkat hakkında geniş bilgiler verir. Bu bölgenin karmaşık insan yapısını anlatır. Yezidi, Halti, Keldani, Kürt ve Araplarla ilgili günümüze ışık tutacak geniş malumatlar verir. Yezidilerin inanç ve geleneklerine dair geniş bilgiler de içeren bu ciltte dünyada tek Mardin bölgesinde bulunan köpek mezarlığından söz eder.

### **Beşinci**

### **Cilt**

Dördüncü ciltte son durağı olan Bitlis'ten alelacele kaçarak Siirt'e, oradan da Tokat üzerinden İstanbul'a geldi. Varna, Deliorman, Bender'i dolaşıp tekrar İstanbul'a döner. Daha sonra bütün seyahatlerini paşalarla birlikte ve bazen de görevli olarak yapan seyyahımız, 51 yıl süren gezisi boyunca bir defa padişahın maiyetinde seyahate çıkmıştır. Sultan IV. Mehmed ile Marmara bölgesini gezdi. Kale-i Sultaniye ve Biga'yı görür, oradan yine Trakya'ya geçer. Sultan IV. Mehmed'in Celâlîlerin Anadolu'da kalan artıklarını temizlemek için çıktığı sefere padişahın önce çıkmış ve ona yolda katılmıştır. Gerek ikinci ciltte ve gerekse bu ciltte Celâlîlerle ilgili bilgi verirken onların bazı konularda haklılıklarını ispat edecekmiş gibi bilgiler ve örnekler verdiği tanık olmaktayız. Gerçi isyanın ve zulmün yanında değildir ancak bu bahane ile pek çok insanın Celâlîdir diye haksızlığa ve zulme uğradığını yazar. Hele bu ciltte masum bir genci kılıcın nasıl kesmediğini anlatır. Bu masum insanın hikayesi kitabın sonunda Dördüncü Bölüm'de verilmiştir. Daha önce yaptığı Balkanlar gezisinden sonra bu sefer başladığı Avrupa gezisi yıllar boyu sürecek ve Kafkasya, Kırım, Romanya, Macaristan, Sırbistan, Adriyatik kıyıları, Arnavutluk, Yunanistan ve Girit, Avrupa kıtasındaki Osmanlı topraklarında gezip görmediği yer kalmayacaktır. Ayrıca Avusturya, Slovenya, Çek, Lehistan vs. gibi Osmanlı komşularının topraklarını da gezecek, hatta bazı yerlere tekrar tekrar gidecektir.

Bu ciltte gezdiği yerler: Bitlis, Van, Siirt, Tokat, Edincik, Kale-i Sultaniye, Gelibolu, Malkara, Edirne, Varna, Özü, Akkırman, Bender, Hotin, Silistre, Bükreş, Yaş, İshakçı, Erdel diyarı, yani Romanya toprakları, Niş, Belgrad, Saraybosna, Mastar, Banyaluka, Varat, Venedik illeri, Dodoşka ve İslavin (Slovenya), Üsküp, Manastır ve tekrar Erdel.

### **Altıncı**

### **Cilt**

Seyahatname'nin 6. cildi neredeyse tamamen Macaristan'a aittir. Bu büyük coğrafyaya ait verdiği bilgiler Macarlar açısından çok önemlidir. Bugün pek çoğu tarihe karışmış köyler, kasabalar ve şehirler hakkında tek kaynak sayılabilir. Bu sırada Macaristan'da gezip görmediği yer kalmamıştır. Ayrıca Bahadır Giray Han ordusuyla İsveç, Danimarka ve Hollanda vilayetlerine sefere çıkmıştır. Arada, Mart 1662 tarihinde İstanbul'a dönmüş, 11 Mart 1663 tarihinden tekrar İstanbul'dan ayrılarak Ungurus Kızılelmasına doğru yola çıkmıştır. Bu arada Melek Ahmed Paşa'ya ait geniş bilgiler verir, Sultan I. Ahmed'in kızı Fatma Sultan ile evliliğini ve Paya'nın ölümünü anlatır.

Bu ciltte gezdiği yerler: Erdel, İskenderiye, Podgoriçe, İştib, Lofça, Vidin, Sirem, Ösek, Peçoy, Budin, Üstürgon [Estergon], Ciğerdelen, Holanda, Macaristan, Öziçe, Taşlıca, Foça, Dobra-Venedik, Nova, Mastar, Sigetvar, Zagreb, Kanije'dir. Evliya Çelebi bu ciltte hem Macaristan'ı, hem de Bosna şehirlerini gezmiş, Adriyatik kıyılarına kadar inmiştir.

Evliya Çelebi bu seyahat boyunca gezip görmüş, hem savaşın heyecanını, hem yenilginin acısını ve hem de galibiyetin sevincini yaşamıştır. Bizzat katıldığı savaşlara ait anlattığı hikâyeler de tarihin bu yıllarına ışık tutacaktır.

### **Yedinci**

### **Cilt**

Evliya Çelebi, bu ciltte Kırım, Kafkasya, Ukrayna, Rusya ve Avrupa'yı konu edinmiştir. Elinizde bulunan bu yedinci cilt Kırım, Kafkasya, Kazan tarihi ile ilgili geniş bilgilere yer verir. Seyyahımız bu ciltte çok geniş yer tutan Avusturya seyahatinden sonra Karadeniz'in

kuzeyine geçer. Bu bölgelere ait, özellikle gidilmesi, görülmesi zor olan bölgelerin tarihine ait değerli bilgiler verir.

Sadrızam Fazıl Ahmed Paşa ile pek çok savaşa katılır, Macaristan üzerinden Vezir Mehmed Paşa'nın elçilik heyetine katılarak Viyana'ya gider. Burada şimdiye kadar karşılaşmadığı ilginç olaylarla karşılaşır, bunları kimi zaman eleştiri olarak kimi zaman överek bize nakleder. Avusturya imparatorundan ferman alıp Avrupa'nın çoğu yerlerini gezer. Bu arada Hollanda ve Danimarka'ya kadar gittiğini anlatır.

Avrupa'dan dönüp Ukrayna üzerinden Kırım'a geçti. Kırım Hanı ile Eflak Boğdan bölgelerinde savaflara katılır.

Bu ciltte gezdiği yerler: Kanije, Eğri, Hatvan, Yanık, Viyana, Sonlok, Segedin, Çanad, Varat, Eflak-Bağdan, Bükreş, Ferahkirman, Moldova, Ukrayna, Gözlev, Balıklava, Kırım, Bahçesaray, Kefe, Çerkezistan, Kabartay, Tavustan, Dağıstan, Ejderhan, Kalmukistan, Saray, Kazan, Moskova, Azak, Azerbaycan'dır.

### **Sekizinci**

### **Cilt**

Kırım'dan dönerek Edirne'de Sultan IV. Mehmed ile buluşur. Ava ve avcı kuşlara çok düşkünlüğüyle bilinen padişaha getirdiği çok değerli avcı kuşlarını verir. Sadaret Kaymakamı Kara Mustafa Paşa ile görüşüp konuştu. Kara Mustafa Paşa, çok merak ettiği Viyana ve Avusturya ordusu ile ilgili Evliya Çelebi'ye sanılar sorup bilgi aldı. Kara Mustafa Paşa'nın Viyana seferini, gerçekleşmesinden 17 sene önce düşündüğü ve buna hazırlandığı bu görüşmedeki sorulardan ve konuşmalardan anlaşılmaktadır. Kara Mustafa Paşa ile Edirne karşılaşması Bölüm Üç'te verilmiştir.

Edirne'den sonra Gümölcine üzerinden Batı Trakya'ya geçip Atina'ya kadar uzanır. Bu arada Girit seferi için bölgeyi gezip asker sürücülüğü görevini yerine getirir. Ardından Girit Adası'nın fethine katıldı. Üç yıl sürecek olan bu uzun savaş sırasında hep Girit'te kaldı. Hanya daha önce Yusuf Paşa eliyle fethedilmişti. Adanın en önemli kalesi olan Kandiye fethedildikten sonra Mora yarımadasına geçip oradan Yunanistan'ın batı kıyılarını takip ederek Arnavutluk'a geçer ve oradan da Tekirdağ üzerinden İstanbul'a döner. Kandiye fetihnemesini de kendisinin kaleme aldığını yazar.

### **Dokuzuncu**

### **Cilt**

Evliya Çelebi 6 ay İstanbul'da kalınca çok sıkılmış ve içine tekrar seyahat etme ateşi düşmüştür. Yaşının ilerlemesi dolayısıyla artık hac görevini de yerine getirmek istemektedir. Yine gördüğü bir rüya üzerine İstanbul'dan ayrılıp Mekke ve Medine yollarına düşer. Bildiğimiz kadarıyla Evliya Çelebi'nin İstanbul'u son görüşüdür. Zira hacdan dönüşte Mısır'a geçmiştir.

İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Bursa üzerinden Kütahya'ya geçer. Kütahya yazarımızın ata yurtdur. Kendisi İstanbul'da doğmuştur ancak ailesi aslen Kütahyalı'dır. Şehrini gezip gördükten sonra Uşak üzerinden Manisa, İzmir, Aydın, Muğla, Denizli, Antalya, Karaman, Tarsus, Adana, Antep, Kilis, Halep, Şam, Kudüs, Sayda yolunu takip ederek Medine'ye ulaşır. Medine ve Mekke'de hac farızasını yerine getirdikten sonra hac kafilesıyla Mısır'a döner. Bu cilt bir nevi hac rehberidir. Birkaç Anadolu şehri sayılmayacak olursa seyyahımızın takip ettiği yol hac alaylarının gittiği yoldur. Kudüs'te, Medine'de ve Mekke'de nerelerin ziyaret edilmesi gerektiği, kimlerin nerelerde yatmakta olduğu, ziyaretin ve haccın uyulması gerekli olan kurallarını, dualarını ve adabını bir bir anlatmaktadır.

### **Onuncu**

### **Cilt**

Mısır adasına aittir. Mısır adası ve Mısır kıtası diye tanımladığı bu yer Afrika'nın ekvatorдан kuzeye doğru olan kısmıdır. Evliya güneyinin meskun olup olmadığı hakkında fazla bilgi vermez. Bu cilt, özelde Mısır'ın tarihi ve genelde dünya tarihiyle birlikte Afrika'nın yapısını anlatır. Bu 10. ciltte dünya devletleri tarihini özetlemiştir.

Evliya Çelebi, Seyahatname'nin 1. cildini İstanbul'a ve Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet yapısına ayırmıştır. Serinin bitiş cildi olan 10. cildi de İstanbul'dan sonra en önemli ve büyük yer olan Mısır'a tahsis etmiştir. Mısır'ın merkezi olan Kahire'nin tarihini, mimari yapılarını, tılsımlarını, halkının yapısını ve Mısır'ın esnaflarını geniş bir şekilde anlatır. Mısır'da,

İstanbul'da ve Osmanlı devletinin diğer bölgelerinde olmayan mevlit geleneğini tanıtır. Mısır'ın çok köklü geleneklerinden olan yüzlerce mevlit törenini en ince ayrıntısına kadar bize anlatmaktadır.

Nil, Mısır'ın hayatıdır. Bu bir Arap sözüdür. Nil'in taşması ve bütün Mısır arazisini basıp bir göl haline getirmesi törenleri de bu 10. ciltte anlatılmaktadır.

Mısır'da olup da Anadolu topraklarında olmayan veya Anadolu ve Rumeli topraklarında yetişip de Mısır'da yetişmeyen ve bulunmayan yiyecekler, içecekler, bitkiler, ağaçlar, meyveler bir bir sayılmaktadır.

Mısır'ın ve Afrika'da gittiği bölgelerin toplumsal yapılarını, geleneklerini, göreneklerini, insanların yüz renklerini, inançlarını, işleri, güçleri ve kazançlarını anlatan yazarımız bugün çok zor bulunabilecek bilgileri günümüze aktarmıştır.

Mısır'ın eski ve yeni başkentlerinin yanında büyük şehirleri, limanları, çölleri, ovaları, dağları ve arklarıyla her şeyi yazılıdır. Ayrıca Nil'in kaynağına doğru yaptığı yolculukta bugün Sudan topraklarında kurulu o günkü devletleri, şehirleri, dönüşte Habeşistan üzerinden Somali, Cibuti ve Eritre'nin bulunduğu coğrafyayı da gezip tanıtmıştır. Bu son ciltle de görüyoruz ki büyük gezginimiz Evliya Çelebi çok sistematik ve planlı çalışmıştır. Gezip Dolaştığı Yerler Büyük eseri Seyahatname'de defalarca ifade ettiği üzere; Rum, Arap ve Acem'de, İsveç, Leh, Polonya ve Çek'te 51 yıl boyunca 7 iklim ve 18 padişahlık yeri gezip dolaşmıştır. Gezip gördüğü kale sayısı ise 7.060, şehir sayısı ise 257'dir.

Bugün bu coğrafya üzerinde tam bağımsız veya federal olarak 40'dan fazla devlet kurulmuştur. Bunların büyük bir kısmı da Osmanlı Devleti'nden ayrılmadır. Bunlar harf sırası ile, Almanya, Arabistan, Arnavutluk, Avusturya, Azerbaycan, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Cibuti, Çek, Çeçenistan (F), Dağıstan (F), Eritre, Ermenistan, Filistin, Güney Sudan, Gürcistan, Habeşistan (Etopya), Hırvatistan, Irak, İran, İsrail, Kabartay-Balkarya (F), Karaçay-Çerkezya (F), Kalmukistan (F), Karadağ, Kenya, Kırım (F), Kosova, Kuzey Sudan, Kuveyt, Lübnan, Macaristan, Makedonya, Mısır, Moldova, Polonya, Romanya, Rusya, Somali, Slovakya, Slovenya, Suriye, Tataristan (F), Türkiye, Ukrayna, Ürdün, Yunanistan.

**Ciltlere Göre Gittiği Şehirler ve Yılları**

**Birinci cilt:** İstanbul (1630-1640)

**İkinci cilt:** Bursa (1640), İzmit (1640), Bartın (1640), Sinop (1640), Samsun (1640), Giresun (1640), Trabzon (1640), Rize (1640), Kırım (1640), Azak (1640), Anavarin (1645), Hanya (1645), Düzce (1646), Bolu (1646), Amasya (1646), Erzurum (1646), Nahçıvan (1647), Tebriz (1647), Erdebil (1647), Revan (1647), Gence (1647), Baku (1647), Tiflis (1647), Ahıska (1647), Ardahan (1647), Kars (1647), Bayburt (1647), Gürcistan (1647), Erzincan (1648), Gümüşhane (1648), Çorum (1648), Ankara (1648).

**Üçüncü cilt:** Eskişehir (1648), Konya (1648), Adana (1648), Hama (1648), Humus (1648), Şam (1648), Akka (1649), Filistin (1649) Yafa (1649), Gazze (1649), Halep (1649), Urfa (1649), Maraş (1649), Kayseri (1649), Aksaray (1649), Sivas (1649), Bitlis (1649), Muş (1649), Bingöl (1649), Çankırı (1650), Şumnu (1651), Rusçuk (1651), Silistre (1651), Köstence (1652), Sofya (1652), Edirne (1653).

**Dördüncü cilt:** Malatya (1655), Diyarbakır (1655), Mardin (1655), Batman (1655), Bitlis (1655), Van (1655), Urumiye (1655), Nihavend (1655), Hoy (1655), Isfahan (1655), Hemedan (1655) Kazvin (1655), Tahran (1655), Bağdad (1656), Basra (1656), Erbil (1656), Musul (1656).

**Beşinci cilt:** Siirt (1656), Tokat (1656), Varna (1656), Deliorman (1656), Bender (1657), İlvov (1657), Kiev (1657), Çanakkale (1659), Yaş (1659), Bükreş (1659), Niş (1660), Belgrad (1660), Tımişvar (1660), Saraybosna (1661), Zagreb (1661), Yenipazar (1661), Priştine (1661), Üsküp (1661), Köstendil (1661), Manastır (1661), Semendire (1661), Tuzla (1661), Tiran (1662), Podgoriçe (1662).

**Altıncı cilt:** Plevne (1663), Vidin (1663), Mohaç/Mihaç (1663), Estergon (1663), Uyvar (1663), Amsterdam (1663), Venedik Kalesi (1664), Zigetvar (1664), Kanije (1664), Zagreb (1664), Mostar Kalesi (1664), Budin Kalesi (1664).

**Yedinci cilt:** Karlofça (1665), Eğri (1665), Komaran (1665), Yanık (1665), Viyana (1665), Kişinev (1665), Gözleve (1665) Kırım'da, Bahçesaray (1665), Akmescid (1665), Sudak (1665), Kefe Kalesi (1665).

**Sekizinci cilt:** Dimetoka (1667), Ferecik (1667), Gümülcine (1667), Avrethisar (1667), Kavala (1667), Dırrama (1667), Siroz (1667), Selanik (1667), Karaferye (1667), Alasonya (1667), Tırhala (1667), Atina (1667), Gördüs (1667), Kefalonya (1667), Anavarin (1667), Moton (1667), Koron (1667), Mizistre (1667), Anapoli (1667), Girit, (1667), Hanya (1667), Kandiye (1669), Sudak (1669), Mora (1670), Angili Kasrı (1670), Preveze (1670), Delvine (1670), Avlonya (1670), Elbasan (1670), Ohri (1670), İştib (1670), Tikveş (1670), Ustorumça (1670), Tekirdağı (1670).

**Dokuzuncu cilt:** Kütahya (1671), Afyonkarahisar (1671), Uşak (1671), Manisa (1671), İzmir (1671), Aydın (1671), Denizli (1671), Muğla (1671), Isparta (1671), Antalya (1671), Karaman (1671), Adana (1671), Maraş (1671), Ayntab (1671), Kilis (1671), Halep (1671), Şam (1671), Trablus-şam (1671), Lazkiye (1671), Beyrut (1671), Sayda (1671), Kudüs (1671), Medine (1672), Mekke (1672).

**Onuncu cilt:** Kahire (1672), İskenderiye (1672), İsne (1672), İsvan (1672), Funcistan (1672), Habeşistan (1672), Sudan-Sennare (1672-1673), Kenya (1672-1673), Somali (1673), Eritre (1673), Cibuti (1673).

---

**Kaynak:** *Seyahâtnâme, Evliya Çelebi*